

УДК 94(477) “19”: 929 Грушевський

Петро СКРИПНИК

РОЛЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ЗАСНУВАННІ НАРОДНОГО УЧИЛИЩА ІМ. С. Ф. ГРУШЕВСЬКОГО

У статті вивчається роль Михайла Грушевського у заснуванні народного училища ім. С. Ф. Грушевського у Києві, підкреслюється значення освітнього закладу для формування національної свідомості й розповсюдження визвольних ідей серед української молоді на початку ХХ століття.

Ключові слова: Михайло Грушевський, міністерство освіти, національно-визвольний рух, історична пам'ять.

Серед об'єктів, пов'язаних із родиною Грушевських, вартій уваги будинок на Куренівському проспекті, 164, споруджений на кошти батька Михайла Грушевського – Сергія Федоровича. Згідно із заповітом останнього, складеним 17 березня 1892 року, передбачалося, що капітал, яким володів Сергій Грушевський повинен зберігатись у державних відсоткових паперах в конторах або відділеннях банку до моменту досягнення процентного приросту 200 тис. руб. Відтак одну половину належало розподілити порівну між членами сім'ї, а другу – «употребить на открытие или в г. Киев или в г. Владикавказ одного начального мужского бесплатного училища в ведомстве Народного Просвещения моего имени, при чем часть определенного мною на этот предмет капитала должна быть употреблена на постройку дома под училище или покупку для него дома, а остальные (из ста тысяч) деньги должны быть положены на вечные времена в Государственный банк, с тем, чтобы проценты от капитала должны идти на пожалование законоучителя и учителя, на библиотеку и учебные пособия, и на содержание дома и прочие расходы в размере штата начального Министерства Народного Просвещения училища»¹.

Після смерті спадкодавця 27 січня 1901 року почалася робота з реалізації проекту. Активність виявили як члени родини, насамперед Михайло Грушевський, призначений «душеприказчиком» для виконання волі покійного, так і чиновники Міністерства освіти. Та якщо родичі бажали виконати заповіт, то попечителів Київського й Кавказького навчальних округів більше цікавив фінансовий бік справи. Вони мали на меті заволодіти капіталом у 100 тис. руб., розпорядившись ним не відповідно до заповіту, а на власний розсуд. Листування міністерства з цього питання, серед самих чиновників і з Михайлом Грушевським, почалося у квітні 1902 року. 3 квітня директор народних училищ Терської області звернувся до сина спадкодавця для з'ясування місця відкриття училища і часу одержання суми, вказаної в заповіті. У листі-відповіді від

¹ ЦДІАК України. – Ф. 707, оп. 229, од. зб. 145. – Арк. 2 зв.

9 квітня 1902 року учений повідомив, що «члены семейства нашего для открытия училища имени С. Ф. Грушевского предпочитают Киев»².

23 жовтня 1903 року Михайло Грушевський звернувся до київського міського голови з пропозицією виконати заповіт батька і відкрити в Києві народне училище його імені. У відповідь його поінформували про рішення Міської Думи від 31 жовтня 1903 року: «Заслушав предложение Ваше, Городская Дума единогласно постановила: а) выразить от ее имени глубокую благодарность наследникам покойного Действительного Статского Советника Сергея Федоровича Грушевского за избрание г. Киева для учреждения в нем указанного завещанием училища на пожертвованный им капитал; б) поручить Городской Училищной Комиссии немедленно приступить к обсуждению вопроса о выборе под означенное училище соответственного места и вообще об осуществлении воли завещателя, входя по сему предмету в сношение, через Городского голову с душеприказчиком, профессором Михаилом Сергеевичем Грушевским»³. В окремому листі від 20 грудня 1903 року міський голова висловив подяку Михайлові Грушевському за корисну для розвитку освіти ініціативу: «...имею честь принести Вам и в лице вашему, Милостивый государь, наследникам покойного отца Вашего глубокую благодарность Киевского общественного Управления за великодушное решение расширить просветительные учреждения древнего Киева, в котором жива еще память о полезной деятельности на поприще учебной и учебно-литературной отца Вашего, основанием городского народного училища, которое навсегда увековечит дорогое Вам и Киеву имя Вашего отца»⁴.

Надалі належало узгодити місце розташування і терміни відкриття училища. На доручення Думи Училищна комісія на засіданні 25 червня 1904 року дійшла висновку:

«1) Что наиболее подходящим местом для предполагаемого к открытию училища имени С. Ф. Грушевского является Приорский участок г. Киева, в той его части, которая носит название Западницы, жители которой давно уже ходатайствуют об открытии народного училища, так как в настоящее время детям школьного возраста приходится делать огромные расстояния для посещения наличных городских школ в этом районе [...].

2) При разработке сметы по приобретению усадьбы и сооружению школьного здания, а также сметы по содержанию школы постановили исходить из такого расчета, что на первое назначить 35 тысяч, а на второе 65 тысяч.

3) Просить председателя комиссии принять на себя труд составления подобных проектов смет на осуществление завещания д. с. с. Грушевского»⁵.

Водночас у серпні 1904 року до Міського управління надійшла заява від купця Лесіна з пропозицією продати свій маєток на потреби народного училища на пільгових умовах. Розміри й розташування об'єкта цілком задовольняли училищну комісію, яка вирішила, що садибу Лесіна можна легко пристосувати до

² Ibidem, арк. 8–8а.

³ Ibidem, ф. 1235, оп.1, спр. 37, арк. 1-1 зв.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, ф. 707, оп. 229, спр. 145, арк. 38 зв.

потреб закладу, і порушила перед Міською Думою питання про придбання маєтку за 16 тис. руб. Проте безрезультатно: постановою училищної комісії про придбання садиби сім разів подавалася до Міської Думи, але розглянута не була. А Лесін, не дочекавшись позитивного рішення, продав маєток іншій особі за вищою ціною⁶.

3 квітня 1905 року Михайло Сергійович Грушевський повідомив міському голові, що «по реализации купонов I/III с. г. и покупке бумаг из этой суммы, номинальная сумма процентных бумаг, в которых помещено наследство после моего покойного отца, достигла указанного завещанием предела 200 тыс. рублей, и таким образом завещанная им сумма на училище его имени может быть выдана». Розпорядника, однак, турбувало, чи будуть кошти використані за призначенням: «Прежде окончательной передачи этого капитала нам, наследникам желательно было придти к соглашению с городским управлением относительно местности для училища, его постройки, устройства и т. д., и я в виду этого еще осенью 1903 года относился к Вам, но до сих пор мне и другим наследникам неизвестно об этом ничего положительного. Желательно было бы привести это к концу, чтобы желание покойного отца моего могло быть осуществлено возможно скоро»⁷.

20 жовтня 1907 року училищна комісія прийняла нову постанову, в якій зазначалося: «Заслушав доложенные Председателем справки о положении вопроса, касающегося учреждения в г. Киеве школы имени д. с. с. С. Ф. Грушевского, а также о свободных участках городской земли, назначенных Думой под постройку зданий для городских училищ, Комиссия, по подробном обсуждении настоящего вопроса, единогласно постановила:

1. Признать наиболее удобным и желательным построить здание для училища имени Грушевского на Куреневской Петропавловской площади, на участке земли в 800 кв. сажень, предназначенных для постройки многоклассного училища.

2. Строить здание для многоклассного училища в составе мужского и женского, в общем на 10 классов и постепенно перевести в него учащихся в существующих на Куреневке и Приоре городских училищах №№ 6, 14, 31, не упраздняя самих последних, а перенеся их в другие участки города, наиболее нуждающиеся в начальных школах.

3. Присвоить коренным классам будущего многоклассного училища, мужского и женского, имя д. с. с. С. Ф. Грушевского.

4. Предполагая, что стоимость здания обойдется в 60 тысяч рублей, употребить на постройку его 35 тысяч из капитала Грушевского, а остальной расход отнести на городские средства (остаток от X облигационного займа, которого имеется около 25 тысяч.

5. Содержание коренных классов мужского и женского училища (по одному в каждом) отнести на проценты от капитала Грушевского, содержание же остальных классов (параллельных) принять на средства города»⁸.

⁶ Ibidem, арк. 39.

⁷ Ibidem, арк. 24–24 зв.

⁸ Ibidem, арк. 26–26 зв.

Михайло Грушевський відповів на цю постанову листом такого змісту: «...Со своей стороны имею честь известить, что наследники отца моего не оставляют своего желания, чтобы местом школы имени покойного отца моего был г. Киев, если условия его открытия будут тому соответствовать [...]. Чтобы соответствовать своему назначению, училище должно быть учреждено в такой части города, где проживает коренное малороссийское население его, и должно удовлетворять нуждам этого населения в просвещении. Как исполнитель воли моего отца, я считаю себя обязанным не только формально исполнять роль передатчика завещанных покойным отцом моих средств, но по мере моих сил способствовать правильной постановке и функционированию училища в смысле удовлетворения культурных нужд населения той местности, какая будет выбрана для учреждения училища. Из указанного отношения Городской Управы я усмотрел, что в Киеве могут быть созданы подходящие условия для осуществления воли моего отца. [...] В виду изложенного я нахожу возможным принципиально принять предложения, сообщенные мне Киевской Городской Управой и обратить капитал, предназначенный моим отцом на открытие училища, на устройство училища имени моего отца в Киеве с тем, что: город примет к исполнению, указанные мною условия, возьмет на себя обязательство приступить к постройке училища в текущем 1908 году, по плану, выработанному Управой, причем относительно фасада и вообще декорационной стороны, должны будут приняты к исполнению проекты, разработанные художниками Василием Григ. Кричевским и Фотием Степ. Красицким [...]. Ввиду того, что г. Попечитель Киевского Учебного округа со своей стороны проявил живейший интерес к скорейшему осуществлению воли моего покойного отца, я прошу Киевское Городское управление, в случае принятия городом моего предложения, довести до сведения г. Попечителя со своей стороны о направлении, какое получает этот вопрос. Для скорейшего изготовления проектов фасада и декорационной стороны здания, я прошу Управу, не отказать сообщить, приготовленный его план здания училища, упомянутым художникам Вас. Григ. Кричевскому [...] и Фотию Степ. Красицкому [...]. Проекты этими художниками имеют быть изготовлены за наш, а не города счет»⁹.

Цього листа училищна комісія розглянула на засіданні 30 квітня 1908 року й вирішила прийняти умови, які Михайло Грушевський висунув для передачі місту коштів батька, призначених на облаштування освітнього закладу. На засіданні від 19 травня 1908 року Дума ухвалила: «Постановление Училищной Комиссии от 25 октября 1907 года об учреждении в городе Киеве народного училища на завещанный покойным Действительным Статским Советником Сергеем Федоровичем Грушевским капитал – утвердить, приняв во всем объеме доложенное предложение душеприказчика Михаила Сергеевича Грушевского и выразить последнему благодарность за избрание Киева местом для открытия училища имени С. Ф. Грушевского. Постановление это утверждено к исполнению предложением губернатора от 9 июня 1908 года за №1222»¹⁰.

⁹ Ibidem, арк. 40–40 зв.

¹⁰ Ibidem, арк. 40 зв.–41.

Здавалося б, справу розв'язано раціонально й позитивно, але знайшлися незадоволені й обділені. Такими виявилися чиновники Міністерства освіти, зокрема попечитель Київського навчального округу Петро Зілов, який, вочевидь, розраховував на частку заповітного капіталу Сергія Федоровича Грушевського, а не отримавши її, розпочав бурхливу паперову діяльність. У зверненні до міністра освіти він зазначив, що «душеприказчик М. Грушевский [...] не признает для себя обязательным передачу 100 тысяч рублей наличными деньгами, а внес такие деньги в Киевскую контору Государственного банка % бумагами по номинальной стоимости их. При этом имею честь доложить, что по вопросу об осуществлении воли завещателя С. Грушевского мною вместе с сим делается сношение с Киевским городским управлением»¹¹. У посланні від 4 червня 1908 року Зілов наголошував: «неточность цели пожертвования относится лишь к избранию места для открытия училища, почему согласно 1094 и 1093 ст. X т. 1 ч. и за отсутствием в завещании каких-либо по этому предмету полномочий душеприказчика, избрание места зависит от Министерства народного Просвещения. По тем же основаниям постройка училища должна быть отнесена к ведомству Министерства, а не душеприказчика. Вывод этот представляется тем естественнее, что Министерству, по самой природе вещей, ближе всего известна сравнительная надобность в училищах в обоих городах, а также более целесообразное устройство училища, а завещатель естественно не мог не желать, чтобы целесообразность была достигнута в том и другом отношении [...]. Представляется неправильным решение душеприказчика сделать училище собственностью города Киева: о таком праве города Киева в завещании не упоминается, а само по себе право не может быть выведено лишь из того, что местом для училища избран условно Киев. Напротив, завещатель говорит, что училище должно быть в ведомстве Министерства Народного Просвещения, поясняя особо, кому оно должно принадлежать в собственность, из чего надо заключить, училище должно принадлежать казне»¹².

У довідці від 4 червня 1908 року, виданій Канцелярією Попечителя Київського учбового округу на ім'я міністра освіти, зазначено, що «воля жертвователя не осуществлена до настоящего времени, и уже свыше трех лет проценты по купонам получает душеприказчик М. С. Грушевский [...]. Установив свое толкование духовного завещания, не соответствующее ни его духу, ни его букве, душеприказчик М. С. Грушевский отказывается передавать капитал в ведение Киевского Учебного Округа, а желает оставить за собой право фактического осуществления воли завещателя д. с. с. С. Ф. Грушевского и по вопросу об учреждении училища вошел в сношение с Киевским Городским Управлением»¹³. У підсумку попечитель Зілов звинуватив розпорядника в порушенні волі батька і запропонував подати на нього позов до суду, щоб силою закону змусити перерахувати гроші на користь Міністерства освіти: «Со своей стороны в действиях душеприказчика покойного С. Ф. Грушевского, сына его

¹¹ Ibidem, арк. 67.

¹² Ibidem, арк. 33–34.

¹³ Ibidem, арк. 35–35 зв.

М. С. Грушевского я нахожу нарушение как интересов училища, так и воли завещателя ибо: 1) училище не открыто в течение уже свыше трех лет с того времени, какое обусловлено завещанием д. с. с. С. Ф. Грушевского; 2) капитал, выделенный душеприказчиком М. С. Грушевским, находящийся в Киевской Конторе Государственного Банка и заключающийся в процентных бумагах лишь по нарицательной стоимости их составил определенную в завещании сумму, при обращении же процентных бумаг в наличные деньги, необходимые на постройку здания, сумма капитала окажется ниже 100000 р. и 3) % за время с марта месяца 1905 года составляя собственность училища шимени д. с. с. Грушевского, никоим образом не может поступать в распоряжение душеприказчика М. С. Грушевского для его нужд». «Вместе с тем я нахожу, что завещанный д. с. с. Грушевским капитал по силе 1091-1094 ст. ст. X т.1 ч. Св. Зак. изд. 1900 г., предоставляющих министерству, в пользу учреждений которого сделано пожертвование, право определять назначение пожертвования и тем самым употребление его, если последнее не определено точно и ясно в духовном завещании, должен быть передан в ведение Министерства Народного Просвещения в лице Киевского Учебного Округа, в районе которого признано желательным учреждение училища, а не в ведение Киевского городского Управления, и не оставлен в распоряжении М. С. Грушевского, а потому я полагаю бы предъявить к душеприказчику покойного д. с. с. С. Ф. Грушевского, сыну его – профессору Львовского университета М. С. Грушевскому соответствующий иск, каковой покорнейше прошу поручить присяжному поверенному Округа Киевской Судебной палаты И. И. Богданову, выразившему готовность принять на себя ведение дела за вознаграждение, определенное по закону»¹⁴.

Однак Міністерство освіти у відповіді попечителю Київського учбового округу від 30 серпня 1909 року за підписом заступника міністра не було таким категоричним. Щобільше: представники апарату не погодилися з його пропозицією: «Я затрудняюсь изъявить согласие на принятие предлагаемой Вами меры в виду нижеследующих соображений: В завещании С. Ф. Грушевского поручается его душеприказчику реализовать имущество, помещать вырученные деньги в Государственный банк для приращения из процентов с тем, чтобы когда капитал достигнет 200 тыс. рублей, половину этой суммы употребить “на открытие в Киеве или Владикавказе одного начального мужского бесплатного училища в ведомстве Министерства народного просвещения”. Первая часть завещателя выполнена Михаилом Грушевским, капитал в 100 тыс. руб. предназначенный на устройство и содержание училища, положен в Государственный Банк, относительно выбора места в Киеве или Владикавказе, разногласий между душеприказчиком и Министерством нет и спорным является вопрос, подлежит ли означенный выше капитал передаче в Министерство или же обязанность устроить училище лежит на душеприказчике. С одной стороны я нахожу, что так в завещании не только не указано, что капитал на устройство и содержание подлежит передаче Министерству, но, напротив, прямо указано, что хранение капитала и распоряжение им, впредь до приведения завещания в исполнение,

¹⁴ Ibidem, арк. 36–37.

поручається душеприказчику, и что на том основании 1084 ст. 1 ч. X т. Св. Зак., представляющий завещателю, по его воле, поручать исполнение завещание душеприказчикам или самим наследникам. Министерство Народного Просвещения имеет лишь право требовать, чтобы Михаил Грушевский в точности исполнил волю, выраженную в завещании, и приступил к устройству школы, требовать же передачу капитала в распоряжение министерства и устраивать школу по усмотрению Министерства представляется преждевременным, так как Михаил Грушевский не только не отказывается от выполнения воли своего отца, но принимает меры к устройству училища, входит по сему предмету в соглашение с Киевским городским Головою и пр.»¹⁵.

Представник міністерства у діях Михайла Грушевського не побачив невиконання волі батька. Навпаки: з його погляду, спадкоємець доклав чимало зусиль, щоб заснувати училище, співпрацюючи з міським виборчим самоврядним органом – Миською Думою. І якщо міська влада виділила для училища землю, то однаково воно підпорядковувалось Міністерству освіти, як цього й бажав заповітник. Відтак чиновник не підтримав пропозицію попечителя: «В виду вышеизложенного, вполне соглашаясь с мнением Вашего Превосходительства о желательности скорейшего открытия училища, на средства, завещанные С. Ф. Грушевским, я нахожу преждевременным обращаться в Суд с иском к М. С. Грушевскому, а равно не вижу нарушения интересов Министерства народного Просвещения в том, что в расходах по устройству и содержанию училища принимает участие и Киевская Городская Дума»¹⁶. Міністерство поставило перед попечителем завдання: «путем сношений с М. С. Грушевским и Киевским Городским Головою оказать содействие к скорейшему по возможности открытию училища, не прибегая пока к крайней нежелательной мере обращения в Суд с иском к сыну и душеприказчику щедрого жертвователя, каким является покойный С. Ф. Грушевский»¹⁷.

Після цього втручання, виконуючи розпорядження вищого органу державного керівництва, Петро Зілов зробив кроки в бік позитивного вирішення справи. У зверненні на ім'я київського міського голови від 7 листопада 1909 року він «имеет честь» «покорнейше просит Ваше Превосходительство не отказать в содействии к скорейшему осуществлению воли жертвователя и его душеприказчика, профессора М. Грушевского, к открытию за счет завещанного С. Грушевским капитала в 100 000 руб. % бумагами по нарицательной стоимости, хранящегося в Киевской Конторе Государственного Банка, училища, согласно утвержденного Киевским губернатором к исполнению постановления Государственной Думы 12–19 мая 1908 года»¹⁸.

У відповідь на це прохання 25 листопада 1909 року міський голова звернувся до М. С. Грушевського з листом такого змісту: «Милостивый Михаил Сергеевич. Г. Попечитель Киевского Учебного округа отношением от 7 ноября

¹⁵ Ibidem, арк. 57 зв.–58.

¹⁶ Ibidem, арк. 58.

¹⁷ Ibidem, ф. 1235, оп. 1, спр. 37, арк. 5.

¹⁸ Ibidem, арк. 5 зв.

1909 года за №51249 (копия прилагается) уведомил меня, что со стороны Киевского Учебного Округа не встречается препятствий к осуществлению воли Вашего покойного отца и Вашей, как его душеприказчика, открыть в г. Киеве народное училище на основаниях, принятых Городской Думой 12–19 мая 1909 года, и просить об оказании со стороны Городского Управления содействия к ускорению учреждения училища. Городское Управление, со своей стороны живо заинтересованное скорейшим осуществлением воли Вашего родителя, постановило приступить к постройке здания училища с ранней весны 1910 года»¹⁹.

Відтак почалися реальні дії, спрямовані на заснування училища. Будівництво розгорнулося всередині 1910 року. В оголошеному тендері перемогла будівельна фірма Гіршвельда і Рібуша, яка погодилася зменшити загальну вартість робіт із 107 до 95 тис. рублів. До внесених Михайлом Грушевським 50 тис. рублів міська управа додала 23 тис., решту позичили в кредитному банку, заклавши під заставу майбутнє приміщення училища²⁰.

26 грудня 1911 року відбулось освячення приміщення народного училища імені С. Ф. Грушевського на Петропавлівській площі. У ньому взяли участь начальник Південно-Західного краю генерал-ад'ютант Ф. Ф. Трепов, київський губернатор О. Ф. Гірс, попечитель Київського учбового округу П. О. Зілов, міський голова І. М. Дьяков та інші. Присутні оглянули актову залу, прикрашену українськими рушниками, 17 класних кімнат, бібліотеку, їдальню, кухню, кабінет лікаря, квартиру директора, господарські приміщення. На першому поверсі розміщувався дитсадок, на другому і третьому – три змішаних приходських училища на 456 учнів²¹.

Нове приміщення вирізнялося на фоні одноповерхових приватних будинків і стало архітектурним центром площі. Його архітектором вважається Едуард Брадтман, декоративне оздоблення фасадів виконав Василь Кричевський. Споруду з трьох боків оточували вулиці, тому вона мала три рівнозначні за художнім оформленням фасади. Стіни з червоної цегли прикрашали вкраплення помаранчевих плиток, трикутні ніші, круглі розетки, фризіві смуги. Єдиному геометричному ритму підпорядковувався чотирикутний гостроконечний дах трьох, об'єднаних в одне ціле частин споруди, трикутні фронтони парапету, шестикутні вікна. Веселий настрій створювала глазурована плитка світло-зеленого, білого та помаранчевого кольорів²².

На жаль, керівництво міністерства освіти недовго пам'ятало, з чийм іменем пов'язане народне училище. На початку 1914 року із Санкт-Петербурга надійшло повідомлення: «Министерство народного просвещения [...] не нашло возможным, чтобы впредь Куреневское городское училище носило имя С. Ф. Грушевского». Формальний привід – міська влада не узгодила з міністерством питання увічнення пам'яті засновника й мецената. Фактично ж, це була відповідь російського уряду на українофільську діяльність Михайла Грушевсь-

¹⁹ Ibidem, арк 4–4зв.

²⁰ Ковалинський, В. Меценаты Киева / В. Ковалинський. – К., 1998. – С. 414–415.

²¹ Ibidem, арк. 415–416.

²² Ibidem.

кого. У відповідь останній повідомив Думу, що «прекращает выдачу процентов с завещанного капитала в 50 000 руб., расходовавшихся на содержание этого училища». Тільки під загрозою закриття училища центральна влада змушена була відступити і відмінити своє розпорядження²³.

Із початком Першої світової війни два поверхи училища переобладнали під лазарет, а учнів прилаштували в інших навчальних закладах – на Кирилівській і Межигірській вулицях. У жовтні 1914 року тут розмістилися майстерні з виготовлення протезів і взуття для поранених. Згодом надійшла вказівка звільнити приміщення під «лечебницу для слабосильных команд на 1000 человек». У травні 1915 року приміщення і майстерню з виготовлення штучних кінцівок передали притулкові для ампутованих воїнів. В такому статусі споруда залишалася до 1919 року.

У 1917 році для училища ім. С. Ф. Грушевського винаймався будинок на вул. Вишгородській, 15-Б. 101 учень та 106 учениць отримували освіту під керівництвом восьми вчителів. У цьому ж році запровадили викладання українською мовою. Михайло Грушевський, перебуваючи тоді в Москві, звернувся до Миської Думи зі словами: «В сю велику хвилину, коли над краєм сходить зоря нового життя, першим обов'язком своїм, перед пам'яттю покійного батька мого, С. Ф. Грушевського, я вважаю нагадати Київському Городському Самоуправлінню, що школа імені його відкрита на записані ним гроші Київським Самоуправлінням на Петропавлівській площі, що по думі покійного мала відповідати просвітним потребам корінної місцевої людності. Відповідно тому Київське Самоуправління, за порозумінням зі мною, вибрала для сеї школи передмістя Куренівку, де корінна київська українська людність захоче свій характер, і на зверх дало будинкові школи прикмети українського стилю. Тепер настав час і внутрішньому змістові його надати відповідний місце український характер, згідно з принципами покійного фундатора, котрих тримавсь незмінно він за всю довгу свою педагогічну діяльність: шкільна наука мусить подаватися учням на їх рідній мові! Прошу Київське Городське Самоуправління поробити всі заходи, потрібні для заведення навчання на українській мові в класах, уміщених в сім будинку в найближчій часі, не далі як з початком шкільного року 1917/8. Я певен, що тепер для того є всяка можливість, і Київське Городське Самоуправління сю просьбу мою прийме і сповнить. З високим поважанням Михайло Грушевський, виконавець волі («душеприказчик») С. Ф. Грушевського»²⁴.

Це звернення отримали в Києві 10 березня 1917 року, а на засіданні Думи 7–9 березня того ж року було визначено: «Ввести в городском училище имени Грушевского преподавание на украинском языке, осуществление возложить на ревизора-эксперта при городской училищной комиссии Т. Г. Лубенца». З цією метою в училище передали українську бібліотеку, яка налічувала

²³ К воспрещению городскому Куреневскому училищу носить имя Грушевского // Киевлянин. – 1914. – 14 января. – С. 3.

²⁴ Ковалинский, В., *op. cit.*, с. 417-418.

135 книжок, 100 підручників українською мовою, портрети відомих діячів науки, культури, освіти України²⁵.

У подальшому школа перетворилася на звичайний загальноосвітній заклад з російською мовою викладання. Він мав хороші кабінети, дві спортивні зали, викладачів високої кваліфікації. Як і всю країну, школу не оминули події 1937–1939 років: більше половини вчителів були репресовані, а завуч наклав на себе руки. Школа №14 перебувала в цьому приміщенні до 1988 року. Коли ж вона переїхала в нову будівлю, то в старій історичній споруді розмістився комп'ютерний центр Мінського району міста Києва²⁶.

16 липня 1996 року, вшановуючи пам'ять М. С. Грушевського з нагоди 130-ї річниці від дня народження, Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка й Київська міська держадміністрація на будинку колишнього народного училища (Куренівський проспект, 164) встановили меморіальну дошку батькові Михайла Грушевського з написом: «Будинок міського училища імені Сергія Грушевського – видатного педагога, батька Михайла Грушевського. Споруджений у 1911 році за заповітом С. Грушевського»²⁷.

Свого часу Народне училище ім. С. Ф. Грушевського було відомою освітньою установою, яка виховала чимало борців за незалежну Україну. Тому училище було небажаним об'єктом як за царату, так і за радянської влади. Його доля типова для радянських культурно-освітніх установ: з одного боку, певні умови для навчального процесу таки існували, з іншого – здійснювався жорсткий контроль над діяльністю навчальних закладів і повне нівелювання їхньої самобутності. Проте навіть за таких обставин переважна більшість киян школу №14 називали не інакше, як школою Грушевського. Адже історична пам'ять живе довше, ніж ідеологічні та пропагандистські стереотипи.

Petro SKRYPNYK. The Role of Mykhailo Hrushevs'kyi in Founding the S. F. Hrushevs'kyi Public School.

The author studies Mykhailo Hrushevs'kyi's role in the founding of the S. F. Hrushevs'kyi Public School in Kyiv. He emphasizes the importance of this educational institution in helping form national consciousness and in disseminating emancipatory ideas among Ukrainian youth in the early twentieth century.

Keywords: Mykhailo Hrushevs'kyi, Ministry of Education, national liberation movement, historical memory.

²⁵ *Ibidem*, с. 418.

²⁶ *Кіндрась, К.* Українське барокко в стилі модерн / *К. Кіндрась* // *Голос України*. – 1991. – 10 грудня. – С. 4.

²⁷ *Стешенкова, Т.* Мета, зміст, щастя, життя / *Т. Стешенкова* // *Літературна Україна*. – 1996. – 3 жовтня. – С. 1.